

PRÁVNÁ ÚPRAVA POZEMKOVÉHO VLASTNÍCTVA V ČESKOSLOVENSKU DO PRIJATIA OBČIANSKEHO ZÁKONNÍKA Z ROKU 1950

JUDR. MARTIN SKALOŠ, PHD

Katedra teórie a dejín štátu a práva, Právnická fakulta, Univerzita
Mateja Bela, Komenského 20, 974 01 Banská Bystrica.

Key words in original language

pozemkové vlastníctvo – vlastnícke právo – nehnuteľnosť – pozemok
– stavba – pozemková reforma - obmedzenie vlastníckeho práva
k pozemku – vyvlastnenie.

ÚVOD

Vlastnícke právo k pozemku je už od staroveku dôležitým právnym inštitútom, ovplyvňujúcim existenciu a fungovanie spoločnosti ako celku. V priebehu historického vývoja dochádzalo pravidelne vo väčšej či menšej miere k jeho obmedzovaniu pre účely súkromné i verejné.

V staršom práve sa stieral rozdiel medzi vlastníctvom a držbou, nakoľko vlastníctvo k pôde bolo do veľkej miery obmedzené aviticitnou a donačnou sústavou. Donačná sústava a aviticitný princíp boli v Uhorsku zrušené zák. čl. XV/1848¹.

Základom právnej úpravy vlastníckych vzťahov k pozemkom pre krajiny rakúskej monarchie s výnimkou Uhorska sa na začiatku 19. storočia stal Všeobecný občiansky zákonník z roku 1811 (ABGB), postavený na zásade neobmedzenosti a nedotknuteľnosti súkromného vlastníctva. Rozvoj priemyslu v druhej polovici 19. storočia si však vyžiadala zásahy aj do zásady neobmedzenosti pozemkového vlastníctva.

1) Bližšie k tejto problematike a k zrušeniu stavovských rozdielov medzi šľachticmi a nešľachticmi, resp. dôsledkov v oblasti civilnoprávnej pozri napr.: ŠOŠKOVÁ, I., Niekoľko poznámok k úprave manželskoprávných pomerov na území Slovenska pri vzniku 1. ČSR. In: SCHELLE, K., VOJÁČEK, L. (eds.): Stát a právo v letech 1848–1918 ve stredoevropském kontextu. Sborník příspěvků z mezinárodní konference, konané v Bratislavě 1.-2. června 2006. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2007, s. 248-257.

Zachovanie šľachtických veľkostatkov po vzniku samostatného československého štátu v roku 1918 a dopyt po pôde prevyšujúci jej reálnu ponuku na trhu vyvolali potrebu vykonania pozemkovej reformy. Táto reforma smerovala tiež k presunutiu vlastníctva veľkej časti pôdy na území Československa, ktorá bola vo vlastníctve cudzej šľachty, českým a slovenským vlastníkom.

V rámci prvej pozemkovej reformy nedošlo k prerozdeleniu všetkého zamýšľaného majetku. Časť pôdy bola vylúčená či prepustená zo záboru a nedošlo ani k uspokojeniu všetkých potencionálnych záujemcov o prídel pôdy. Ďalším faktorom bola snaha o vyporiadanie sa s niektorými majetkovými prevodmi v období okupácie. Už v Košickom vládnom programe bola preto znovu uvedená požiadavka prevedenia pozemkovej reformy.

Po 2. svetovej vojne bola v troch etapách uskutočnená tzv. druhá pozemková reforma. Na rozdiel od prvých dvoch fáz pôda vyvlastnená v tretej fáze bola prednostne pridelená štátnym majetkom a JRD, to znamená, že pôdu už nedostávali samotní malí roľníci, tak ako to bolo dovtedy.

1. PRÁVNÁ ÚPRAVA VLASTNÍCKEHO PRÁVA K POZEMKU V ABGB

Významnou kodifikáciou občianskeho práva 19. storočia je rakúsky Všeobecný občiansky zákonník (ABGB) z roku 1811 pre krajiny rakúskej monarchie s výnimkou Uhorska. ABGB nadviazal na francúzsky napoleonský Code civil z roku 1804. Vychádzal z ochrany súkromného vlastníctva, ktoré v podstate považoval za neobmedzené.

V ustanovení § 353 upravil pojem vlastníctvo v objektívnom zmysle: „všetko, čo niekomu patrí, všetky jeho hmotné a nehmotné veci, nazývame jeho vlastníctvom“. V nasledujúcom ustanovení § 354 upravil pojem vlastníckeho práva v subjektívnom zmysle: „vlastníctvo, ako právo, je oprávnenie s podstatou a úžitkami veci podľa svojej vôle nakladať a každého iného z toho vylúčiť“.

Všeobecný občiansky zákonník vychádzal ešte z lénnej organizácie² a z teórie deleného vlastníctva³ – po roku 1848 a 1862 (vtedy bola zrušená inštitúcia lén zákonom č. 192/1862 r. z.) zostali ustanovenia o delenom vlastníctve a lénach len mŕtvymi (zrušené výslovne neboli).⁴

²⁾ K lénnemu zriadeniu bližšie pozri: MALÝ, K. a kol., Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 2. vydanie, Praha: Linde, 1999, s. 41 – 42.

³⁾ Podľa tejto koncepcie sa vlastnícke právo delilo na dve zložky – vlastníctvo k podstate (dominium directum) a vlastníctvo k užitku (dominium utile).

⁴⁾ ADAMOVÁ, K., Dějiny soukromého práva v střední Evropě. Stručný nástin. 1. vydanie, Praha: C. H. Beck, 2001, s. 12.

Rozvoj priemyslu v druhej polovici 19. storočia si však vyžiadala zásahy aj do koncepcie neobmedzeného práva vlastníka nad vecou a to najmä pozemkového vlastníctva. Išlo o viacero zákonov, ktoré mali umožniť napr. vykonávanie vodných stavieb, stavbu železníc, pozemných komunikácií a pod.⁵

Všeobecný občiansky zákonník v § 417 až § 419 upravoval pomer stavby k pozemku, na ktorom bola postavená, pričom vychádzal zo zásady „superficies solo cedit“.⁶ Táto zásada, špecifikovaná v § 297 ABGB, znamenala, že stavba nebola samostatnou vecou, ale súčasťou pozemku a vlastníkom stavby bol teda vlastník pozemku. Veci, ktoré boli na pozemku zriadené s tým úmyslom, aby tam trvale zostali, ako domy a iné budovy, boli súčasťou nehnuteľnosti. Teda ak bola budova zriadená s úmyslom, aby tam trvale zostala, stala sa súčasťou pozemku. Ak bola budova zriadená dočasne, súčasťou pozemku sa nestala.

Vlastník pozemku sa stal vlastníkom stavby na ňom zriadenej bez ohľadu na osobu stavebníka. Pokiaľ bol podľa § 418 ABGB vety druhej staviteľ poctivý, mohol žiadať náhradu potrebných a vynaložených nákladov. Proti staviteľovi nepoctivému sa postupovalo ako voči tomu, kto nebol na to splnomocnený alebo tiež tomu, kto konal bez príkazu.

Výnimku zo zásady „superficies solo cedit“ obsahoval § 418 ABGB veta tretia, podľa ktorého, ak vlastník pôdy vedel, že sa stavia tomu, kto staval poctivo, a ihneď mu to nezakázal, mohol žiadať len všeobecnú hodnotu za pozemok. Poctivý stavebník sa stal vlastníkom pozemku a stavby.

V prípade, že chcel stavebník stavať na cudzom pozemku, musel mať k tomuto pozemku vecné právo, a to tzv. právo stavby. Právo stavby nebolo predmetom úpravy vo Všeobecnom občianskom zákonníku, ale bolo upravené v osobitnom predpise, ktorým bol zákon č. 86/1912 r. z. o práve stavby.⁷

Právo stavby bolo právom vecným, a to scudziteľným a dediteľným. Zriadené mohlo byť iba ako právo dočasné a bolo považované za vec

⁵⁾ Išlo najmä o zákon č. 93/1869 r. z., zákon č. 117/1884 r. z., zákon č. 71/1870 r. z. a zákon č. 30/1878 r. z..

⁶⁾ Bližšie k tejto problematike pozri napr.: SALÁK, P., The principle "Superficies solo credit" in Czech law. In: LISZEWSKI, G. - RADVAN, M. (ed.), Real Estate in Czech and Polish Law. Białystok : Wydział prawa Uniwersytetu w Białymstoku, Temida 2, 2008, Białostockie studia prawnicze - zeszyt 4, s. 59-64.

⁷⁾ Tento bol s účinnosťou od 10.7.1947 nahradený zákonom č. 88/1947 Zb. o práve stavby.

nehnutelnú. Stavba nebola vecou samostatnou, podľa zákona č. 86/1912 r. z. bola príslušenstvom práva stavby a podľa zákona č. 88/1947 Zb. bola súčasťou práva stavby.

2. MEDZIVOJNOVÉ OBDOBIE

V období prvej Československej republiky (1918 – 1938) sa zrušili dočasné predpisy o voľnom nakladaní s nehnuteľnosťami a upravili sa predpisy o vyvlastňovaní nehnuteľností. Došlo k uzákoneniu pozemkovej reformy, ktorá predstavovala výrazný zásah do sféry pozemkového vlastníctva fyzických i právnických osôb s cieľom novo ju upraviť a súčasne odrážala potreby rôznych sociálnych skupín spoločnosti.⁸

2.1 ZÁKONOM URČENÉ OBMEDZENIA PRÁVA VLASTNÍCTVA

V § 109 ods. 1 Ústavnej listiny republiky Československej (zákon č. 121/1920 Zb. z. a n. z. 29. februára 1920) je výslovne stanovená zásada, že súkromné vlastníctvo možno obmedziť len zákonom. Zákony obmedzujú užívacie právo vlastníka v najrôznejších smeroch. Tieto obmedzenia buď to zakazujú vlastníkovi, aby svoj pozemok nejakým označeným spôsobom užíval (alebo toto užívanie činia závislým od úradného povolenia), alebo aby nejaké určité užívanie svojho pozemku stále udržiaval.

Dôležité zákonné obmedzenia práva vlastníctva obsahujú pravidlá banského práva, podľa ktorých dolovanie niektorých nerastov je úplne vyňaté z dispozičnej moci vlastníka.

Zákonné obmedzenie práva vlastníctva prinášajú aj tie pravidlá, že je vlastník medzi istými okolnosťami nútený namiesto svojho doterajšieho pozemku iný pozemok prijať (sceľovanie = komasácia), alebo svoju nehnuteľnosť za odškodné v peniazoch inému prepustiť (vyvlastnenie).⁹

2.2 VYVLASTNENIE

Podľa odseku 2 § 109 Ústavnej listiny republiky Československej vyvlastnenie je možné len na základe zákona a za náhradu, pokiaľ zákonom nie je alebo nebude stanovené, že sa náhrada dať nemá. Prípady vyvlastnenia sú určené v rôznych zákonoch.

⁸HUBENÁK, L., Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1918 – 1945. Banská Bystrica: PrF UMB, 1998, s. 127.

⁹FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A., Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. 3. vydanie, Šamorín: Heuréka, 1998, s. 84 a 87.

Predmetom vyvlastnenia sú len nehnuteľnosti alebo práva, vzťahujúce sa na nehnuteľnosti. Sú však prípady, keď vo verejnom záujme aj hnutel'né veci možno odňať vlastníčkovi.

Tak napríklad pre účely vojenskej za mobilizácie a vo vojne, ako aj za mimoriadneho povolania zálohy v čase mieru môže štát požadovať dopravné prostriedky (zvieratá, vozidlá s príslušenstvom) podľa zákona č. 117/1924 Zb. z. a n.,¹⁰ za určitých predpokladov môže ich štát požadovať len na účely podľa uvedeného zákona a zákona č. 68/1932 Zb. z. a n.¹¹ z 12. mája 1932 o požadovaní dopravných prostriedkov pre vojenské účely v čase mieru.¹²

2.3 PRVÁ POZEMKOVÁ REFORMA

Právo vlastníctva v značnej miere je obmedzené aj zákonnými ustanoveniami o pozemkovej reforme. V priebehu rokov 1919 až 1935 došlo k prerozdeleniu pôdy a ďalšieho lesného a poľnohospodárskeho majetku. Tento štátom regulovaný a vykonávaný proces je označovaný ako prvá pozemková reforma.¹³

Vlastná pozemková reforma bola vykonaná tromi základnými zákonmi prijatými Národným zhromaždením v rokoch 1919 až 1920. Prvým z nich bol tzv. záborový zákon (č. 215/1919 Zb. z. a n.) zo 16. apríla 1919, ktorý obsahoval hlavné zásady na prevzatie a rozdelenie veľkého pozemkového majetku. Právo nakladať so zabratým a prevzatým majetkom patrilo Pozemkovému úradu, ktorého právomoci vymedzil zákon č. 330/1919 Zb. z. a n. z 11. júna 1919 o pozemkovom úrade.

Nadväzujúcim právnym predpisom bol tzv. pridelový zákon (č. 81/1920 Zb. z. a n.) z 30. januára 1920, obsahujúci zásady o spôsobe pridelovania zabratej pôdy. Určoval aj okruh osôb, ktorým mala byť

¹⁰Zákon z 13. mája 1924, č. 117 Zb. z. a n. o požadovaní dopravných prostriedkov pre účely vojenskej, v znení zákona č. 25/1936 Zb. z. a n. zo 4.2.1936 a opatrenia Stáleho výboru č. 295/1938 Zb.z. a n. zo dňa 16.11.1938.

¹¹Podľa § 1 ods. 1 tohto zákona možno za náhradu požadovať dopravné prostriedky pre vojenské dopravné účely v čase mieru v prípadoch, v ktorých sa tieto dopravné prostriedky nepožadujú podľa zákona z 13. mája 1924, č. 117 Zb. z. a n. o požadovaní dopravných prostriedkov pre účely vojenskej.

¹²FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A., *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. 3. vydanie, Šamorín: Heuréka, 1998, s. 93 a 97.

¹³Pozemková reforma v Československu nebola v európskom kontexte po prvej svetovej vojne výnimkou, k podobným reformám dochádzalo aj v ďalších európskych krajinách.

pôda pridelená do vlastníctva alebo do prenájmu. Posledný tzv. náhradový zákon (č. 329/1920 Zb. z. a n.) z 8. apríla 1920 určil postup prevzatia zabratého majetku štátom a preberáciu cenu.

2.4 OBDOBIE SLOVENSKEHO ŠTÁTU

Jediným najväčším zákonodarným počinom v období slovenského štátu bolo prijatie tzv. Židovského kódexu (vl. nar. č. 198/1941 Sl. z. z 9.9.1941 o právnom postavení Židov). Tzv. Židovský kódex svojim obsahom zasahoval aj do oblasti vlastníckeho práva, a to obmedzeniami v oblasti úpravy majetkových dispozícií, núteného odnímania vlastníctva a pod.¹⁴

Do majetkového práva hlboko zasiahol aj zákon č. 46/1940 Sl. z. z 22.2.1940 o pozemkovej reforme, ktorým sa mala riešiť komplexne pozemková držba. Pozemková reforma mala dať pôdu, ktorá sa nachádzala v rukách nekresťanov a neslovákov do rúk slovenských roľníkov a napraviť aj nedostatky československej pozemkovej reformy. V roku 1942 bolo prijaté aj vládne nariadenie s mocou zákona č. 151/1942 Sl. z. z 8.7.1942 o konfiškovaní majetku vystáňovaných Židov.¹⁵

3. DRUHÁ POZEMKOVÁ REFORMA

V Československu prebehla pozemková reforma prvýkrát po roku 1919, keď boli vyvlastnené pozemky o rozlohe nad 150 ha poľnohospodárskej pôdy alebo 250 ha všetkej pôdy. Po 2. svetovej vojne bola v troch etapách uskutočnená tzv. druhá pozemková reforma. Prvou etapou bola konfiškácia pôdy „Nemcov, Maďarov a zradcov národa“, ktorá bola uzákonená nariadením predsedníctva SNR z 27. februára 1945, Košickým vládnym programom a tvorila tiež obsah prezidentských dekrétov z 21. júna a 20. júla 1945. Druhou etapou bola revízia prvej pozemkovej reformy vykonaná prostredníctvom šiestich poľnohospodárskych zákonov v rokoch 1946-1948, ktorá sa začala uskutočňovať potom, čo vstúpil do platnosti zákon č. 142/1947 o revízii prvej pozemkovej reformy z roku 1919. Tretia etapa pozemkovej reformy sa začala realizovať zákonom č. 46/1948 o novej pozemkovej reforme. Formuloval ju tzv. Hradecký program v roku 1947 a vykonaná bola až po februári 1948. V nej bola zabratá a rozdelená všetka pôda nad 50 ha, resp. aj menšie pozemky, ak majitelia na nich sami nepracovali. Táto tretia etapa druhej

¹⁴VLČEK, E. – MATES, P. – SCHELLE, K., Československé dejiny štátu a práva 1918 – 1960. Brno: Masarykova univerzita, 1988, s. 146.

¹⁵Bližšie pozri: JÁGER, R., Dictatorship and discrimination, and its consequences in law during war time Slovak Republic. In: Právni a ekonomické problémy súčasnosti III. Sborník prací. Ostrava: Key publishing, 2007, s. 9 alebo Jáger, R., Changes in business of Slovak Republic during the wartime. In: Zborník príspevkov z vedeckých a odborných seminárov : právne postavenie podnikateľov. Banská Bystrica: BIVŠ, 2011, s. 159.

pozemkovej reformy bola de facto zrušená zákonom č. 299/1991 Zb., resp. jeho následnými novelami. Na rozdiel od prvých dvoch fáz pôda vyvlastnená v tretej fáze bola prednostne pridelovaná štátnym majetkom a JRD. Teda pôdu už nedostávali samotní malí roľníci, ako to bolo dovtedy.¹⁶

3.1 KONFIŠKÁCIA PÔDY A POZEMKOVÁ REFORMA

Prvá etapa pozemkovej reformy prebiehala od mája 1945 do jari nasledujúceho roku v českých krajinách a do roku 1948 na Slovensku. Súvisela s osídľovaním pohraničia po odsunutých Nemcoch. Síce ťažisko prvej etapy pozemkovej reformy ležalo v českom pohraničí, ale reforma ovplyvnila aj pomery vo vnútrozemí. Fakticky odstránila súkromné veľkostatky a zmenila sociálnu štruktúru dediny odchodom sociálne najnižších vrstiev obyvateľov do pohraničia, rovnako nedostatok pracovných síl v poľnohospodárstve sa zväčšil a stal sa trvalým javom. Pozemková reforma splnila predpokladaný politický cieľ osídliť pohraničie Čechmi a Slováckmi a tiež sociálny zámer zmierniť sociálne napätie v spoločnosti vytvorením vrstvy nových stredných roľníkov z bezzemkov a deputátnikov.¹⁷

Prvým právnym predpisom pre druhú pozemkovú reformu sa stal dekrét prezidenta republiky č. 5/1945 Zb. o neplatnosti niektorých majetkovoprávných konaní z doby neslobody a o národnej správe majetkových hodnôt Nemcov, Maďarov, zradcov a kolaborantov a niektorých organizácií a ústavov. Predmetom dekrétu boli majetkové prevody po 29.9.1938 pod nátlakom okupácie alebo národnej, politickej či rasovej perzekúcie.

Na tento dekrét v prvej fáze pozemkovej reformy nadväzovali dekréty prezidenta republiky č. 12/1945 Zb. o konfiškácii a urýchlennom rozdelení poľnohospodárskeho majetku a č. 28/1945 Zb. o osídlení poľnohospodárskej pôdy.¹⁸ Dekrét č. 12/1945 Zb. vymedzil poľnohospodársky majetok, ktorý s okamžitou platnosťou konfiškoval uvedeným skupinám subjektov. Takto skonfiškovaný majetok prešiel na štát ex lege. Dekrét č. 28/1945 Zb. upravoval pridelenie pôdy stanoveným fyzickým a právnickým osobám, ktoré sa prevádzalo za úhradu. Prvá etapa pozemkovej reformy bola ukončená zákonom č.

¹⁶Vo všetkých troch etapách bolo rozdelených 4 143 149 ha všetkej pôdy. Cez 2 milióny hektárov patrilo k ornej pôde. Zhruba 60 % tejto pôdy dostali do rúk drobní vlastníci.

¹⁷Bližšie pozri: SKALOŠ, M., Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945 – 1989. Banská Bystrica: PrF UMB, 2011, s. 55 – 58.

¹⁸V plnom názve dekrétu prezidenta republiky č. 12/1945 Zb. o konfiškácii a urýchlennom rozdelení poľnohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov českého a slovenského národa a č. 28/1945 Zb. o osídlení poľnohospodárskej pôdy Nemcov, Maďarov a iných nepriateľov českého a slovenského národa.

90/1947 Zb. o vykonaní knihového poriadku.¹⁹ Knihový poriadok vykonával Národný pozemkový fond na základe pridelových listín.²⁰

Pre agrárno-priemyselné Slovensko v roku 1945 s relatívnym i absolútnym prebytkom poľnohospodárskeho obyvateľstva mala pozemková reforma meritórny význam. Predsedníctvo SNR vydalo ešte v Košiciach nariadenie č. 4/1945 Sb.n. SNR o konfiškovaní a urýchlennom rozdelení pôdohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, zradcov a nepriateľov slovenského národa. Trestný majetkový postih bol zvýraznený formuláciou, že sa konfiškujú poľnohospodársky majetok na území Slovenska s okamžitou platnosťou a bez náhrady.²¹

Novelizácia spojená s úplným znením nariadenia o pozemkovej reforme bola publikovaná pod č. 104/1945 Sb.n. SNR z 23. augusta 1945. Rozširovala okruh osôb, ktorých poľnohospodársky majetok podliehal okamžitej konfiškácii bez náhrady, o právnické osoby (ak správa obchodnej spoločnosti zámerne a aktívne slúžila nepriateľskému vedeniu vojny alebo fašistickým a nacistickým účelom).

Do okruhu noriem o pozemkovej reforme patrí aj nariadenie č. 52/1945 Sb.n. SNR, ktorým sa zrušili nadobudnutia nehnuteľností spadajúcich pod československú pozemkovú reformu, ktoré sa uskutočnili na území dočasne okupovanom maďarským štátom. Nariadením sa realizovalo restitutio vlastníckych práv k pôde status quo ante. Obnovili sa vlastnícke pomery z obdobia pred Viedenskou arbitrážou, ale iba u tých osôb, ktoré si zachovali štátne občianstvo ČSR, resp. ho nestratili. Bolo to 100 – 120-tisíc osôb, ktoré si po Viedenskej arbitráži zachraňovali životy a telesnú integritu útekem pred násilníctvom maďarských okupantov.²²

¹⁹⁾Zákon č. 90/1947 Zb. o vykonaní knihového poriadku ohľadne nepriateľského majetku a o úprave niektorých právnych pomerov vzťahujúcich sa na pridelený majetok.

²⁰⁾Národný pozemkový fond bol zriadený pri Ministerstve poľnohospodárstva.

²¹⁾V rámci tejto tzv. prvej etapy pozemkovej reformy, ktorú upravovali nariadenia SNR o konfiškácii a urýchlennom rozdelení pôdy Nemcov, Maďarov, zradcov a nepriateľov slovenského národa, sa skonfiškovalo 545 546 ha všetkej pôdy, z toho 245 946 ha poľnohospodárskej pôdy. Z celkovej výmery skonfiškovanej poľnohospodárskej pôdy sa bezzemkom a malým roľníkom pridelilo 66,7 %.

²²⁾BEŇA, J., Slovensko a Benešove dekréty. Bratislava: Belimex, 2002, s. 73 – 74.

3.2 ŠEŠŤ POĽNOHOSPODÁRSKYCH ZÁKONOV A BUDOVATEĽSKÝ PROGRAM

Cieľom druhej etapy pozemkovej reformy²³ v rokoch 1946 až 1948 bola revízia 1. pozemkovej reformy z rokov 1919 až 1935. Právnym základom bol zákon č. 142/1947 Zb. z 11.7.1947 o revízii prvej pozemkovej reformy.²⁴ Zákon obmedzoval rozsah statkárskeho vlastníctva na 150 ha pôdy a 250 ha všetkej pôdy bez výnimiek, ktoré obsahoval tzv. záborový zákon z roku 1919 a umožňoval likvidáciu zvyškových majetkov. Vykúpená pôda sa mala prideliť bezzemkom a maloroľníkom. Na rozdiel od vyvlastnenia pôdy Nemcov, maďarských vlastníkov nad 50 ha, nepriateľov a zradcov, ku ktorému došlo v prvej etape, sa mala na základe revízie pôda odobrať za náhradu podľa podmienok prvej pozemkovej reformy. Parlament novelizoval tento zákon 21. marca 1948.²⁵

Otázka nového agrárneho programu bola prerokovaná v Národnom fronte už na jar 1946 v súvislosti s programom budúcej vlády. Okrem už spomínaného zákona o revízii prvej pozemkovej reformy sa komunisti snažili rozvinúť svoju poľnohospodársku politiku aj presadením ďalších zákonov. V máji 1947 bol prijatý zákon č. 90 Zb. o zaknihovaní prídeltov pôdy. Tento zákon mal vlastne zaviesť poriadok do nových vlastníckych vzťahov, najmä čo sa týka skonfiškovanej pôdy.

Zákon č. 139 Zb. o rozdelení pozostalosti s poľnohospodárskymi podnikmi a zamedzení drobenia pôdy bol prijatý 3. júla 1947. Mal zamedziť drobeniu poľnohospodárskej pôdy za života ale aj po smrti vlastníka. Tento zákon vlastne stanovoval, že k predaju pôdy mohlo dôjsť len so súhlasom rady ONV, čím vlastne štát získal kontrolu nad pohybom pôdy medzi vlastníkmi. Príslušný štátny orgán teda mohol kedykoľvek zamietnuť akúkoľvek transakciu týkajúcu sa pôdy.

²³V druhej etape reformy na Slovensku zmenilo vlastníka 94 541 h poľnohospodárskej pôdy, z toho drobný prídelt predstavoval iba 8 %. Ostatná poľnohospodárska pôda prešla do vlastníctva Štátnych majetkov a družstiev.

²⁴Išlo o najdôležitejší zákon z tzv. Ďurišových zákonov, t. j. návrhov osnov šiestich roľníckych zákonov pripravených Ministerstvom poľnohospodárstva v roku 1946. Boli to návrhy osnov týchto zákonov: zákona o revízii pozemkovej reformy z predmníchovskej republiky, zákona o technicko-hospodárskych úpravách pozemkov, poľovníckeho zákona, zákona o zaknihovaní prídeltov zo skonfiškovaného a iného poľnohospodárskeho majetku a zabezpečení úhrad za pridelený majetok, zákona o zabezpečení poľnohospodárskeho výrobného plánu a zákona o úprave delenia poľnohospodárskych podnikov v pozostalostnom konaní a o zamedzení drobenia pôdy.

²⁵Dňa 21. marca 1948 parlament schválil ďalšie zo šiestich poľnohospodárskych zákonov, vrátane zákona o trvalej úprave vlastníctva poľnohospodárskej a lesnej pôdy. Zákon stanovil maximálnu výmeru súkromného vlastníctva pôdy na 50 ha.

Zákon č. 47 Zb. o sceľovaní pôdy bol prijatý až 21. marca 1948. Pred februárovým prevratom sa ho komunistom nepodarilo presadiť pre všeobecný odpor. Odporcov tohto zákona komunisti napádali, že vraj jeho prijatiu bránia preto, lebo by postihol najmä kulakov a statkárov. Je však jasné, že najmä majetnejší roľníci sa tomuto zákonu potešiť nemohli, pretože spravidla vlastnili najkvalitnejšiu pôdu.

Významným medzníkom v poľovníctve na Slovensku bolo prijatie tzv. „Ďurišovho zákona o poľovníctve“ č.225/1947. Bol to konečne nový na tie časy moderný zákon, nakoľko do roku 1947 platil takmer 62 rokov zákonný článok XX/1883. V dôsledku platnosti tohto zákona sa zakladajú v roku 1948 nové poľovnícke spoločnosti, organizujú sa skúšky kandidátov z poľovníctva, skúšky poľovníckych hospodárov a iné opatrenia.²⁶

Súbor osnov šiestich roľníckych zákonov (svojím charakterom patrí sem aj návrh zákona o jednotnom zväze roľníkov, vypracovaný už skôr, ale zápas o jeho uzákonenie časovo splynul s Ďurišovými osnovami) tvorí ucelený komplex, ktorý do popredia stavia roľnícku otázku.

Jednotný zväz slovenských roľníkov (JZSR) – dobrovoľná záujmová organizácia roľníkov – vznikol z iniciatívy KSS roku 1945. V jeho prípravnom výbore mali rovnaké zastúpenie obidve politické strany, DS i KSS. Jednou z úloh zväzu bolo nahradiť Roľnícku komoru s povinným členstvom, ktorá vznikla r. 1941. JZSR bol uzákonený 11. júla 1947 (č. 145 Zb. o organizácii roľníkov republiky Československej).²⁷

3.3 HRADECKÝ PROGRAM A TRETIA ETAPA POZEMKOVEJ REFORMY

Vrcholom poľnohospodárskej politiky KSČ v snahe získať si malých a stredných roľníkov bol Hradecký program zo 4. apríla 1947, vyhlásený v Hradci Králové komunistickým ministrom poľnohospodárstva J. Ďurišom. Nadväzoval na predchádzajúcu pozemkovú reformu a na šesť poľnohospodárskych zákonov z roku 1946. Požadoval vyvlastnenie a rozdelenie všetkej pôdy vo výmere nad 50 h, ktorá bola vlastníctvom jednej rodiny. To isté sa týkalo aj výmer menších, pokiaľ na nich vlastníci sami nepracovali. Hradecký program požadoval už teda tretiu, záverečnú etapu pozemkovej reformy. Obsahoval aj návrhy, ktoré znamenali demokratizáciu pomerov v československom poľnohospodárstve.

²⁶⁾Zákon č. 225/1947 Zb. o poľovníctve, ktorý rozhodujúcou mierou prispel k zľudoveniu poľovníctva, bol zrušený zákonom č. 23/1962 Zb. o poľovníctve.

²⁷⁾KOVÁČ, D. a kol., Kronika Slovenska 2. Slovensko v dvadsiatom storočí. Praha: Fortuna Print, 1999, s.323.

Usiloval sa o riešenie cenových nožníc medzi priemyslom a poľnohospodárstvom. Žiadal zaviesť roľnícke poistenie, demokratizáciu družstevníctva, uzákonenie roľníckych organizácií, poskytovanie poľnohospodárskeho úveru, zavedenie jednotnej poľnohospodárskej dane, uskutočnenie rýchlej mechanizácie poľnohospodárstva za pomoci štátu, zlepšenie postavenia roľníckych žien a mládeže. Hradecký program pokračoval v línii novej roľníckej politiky, nadväzoval na Košický vládny program i program Gottwaldovej vlády.

Hradecký program narazil na odpor demokratických síl, komunisti ním však posilnili svoj vplyv medzi roľníkmi. Po februári 1948 ho začali realizovať, ale začiatkom 50. rokov prešli k politike kolektivizácie.²⁸

Dňa 21. marca 1948 ešte pred skončením prvej a druhej etapy pozemkovej reformy prijalo Národné zhromaždenie zákon o trvalej úprave vlastníctva poľnohospodárskej a lesnej pôdy, ktorým sa začala tretia etapa pozemkovej reformy. Bola to súčasť rozsiahlych zmien vo vlastníckych pomeroch uskutočňovaných krátko po februárovom prevrate. Týchto zmien sa komunisti domáhali už pred februárom 1948 a na zjazdoch závodných rád (22. februára) a roľníckych komisií (28. februára) sa prezentovali ako požiadavky pracujúceho ľudu. Šlo o novú pozemkovú reformu a znárodnenie. Tretia etapa pozemkovej reformy postihovala dve kategórie vlastníkov: majiteľov poľnohospodárskych podnikov s výmerou nad 50 ha pôdy a vlastníkov pôdy bez ohľadu na jej veľkosť, ktorí na pôde nepracovali, ale ju prenajímali iným osobám. Podľa zákona mal tieto pozemky vykúpiť štát a prideliť ich roľníkom. Na Slovensku sa tak získalo 78 253 ha poľnohospodárskej pôdy, ale súkromne hospodáriacim roľníkom sa z nej neušlo nič. Pridelila sa Štátnym majetkom a vznikajúcim roľníckym družstvám. Sľuby dané roľníkom KSČ teda nesplnila.²⁹

4. Z Á V E R

Priemyselná revolúcia v 19. storočí prináša potrebu zmien v držbe a vlastníctve pôdy, ktorá predstavuje základný výrobný prostriedok. V českých krajinách a na Slovensku dochádza k prevratným zmenám v 20. storočí, keď reakcie na nové usporiadanie Európy po prvej svetovej vojne a vznik samostatného československého štátu vyvolali potrebu razantných zmien v pozemkovom vlastníctve.

²⁸⁾Bližšie pozri: SKALOŠ, M., Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945 – 1989. Banská Bystrica: PrF UMB, 2011, s. 58 – 60.

²⁹⁾KOVÁČ, D. a kol., Kronika Slovenska 2. Slovensko v dvadsiatom storočí. Praha: Fortuna Print, 1999, s.329.

Obmedzovanie pozemkového vlastníctva v Rakúsko – Uhorsku predstavovali napríklad zákony umožňujúce výstavbu vodných diel a železníc. V československých podmienkach išlo najmä o vyvlastňovaciu pozemkovú reformu, spočívajúcu v troch zákonoch – záborovom (č. 215/1919 Zb. z. a n.), prídelovom (č. 81/1920 Zb. z. a n.) a náhradovom (č. 329/1920 Zb. z. a n.). Ďalšia pozemková reforma prebehla počas druhej svetovej vojny na Slovensku a bola namierená proti židovským vlastníkom rozsiahleho pozemkového vlastníctva. Následne v roku 1945 na základe Benešových dekrétov a zákona o revízii pozemkovej reformy (z. č. 142/1947 Zb.) došlo k ďalším zásahom do súkromného vlastníctva. V roku 1948 zasa nastala ďalšia fáza pozemkovej reformy (v rámci ktorej sa mal skonfiškovať všetok majetok nad 50 ha).

Od druhej polovice 20. storočia však dochádza k zásadným zmenám v politickej a hospodárskej organizácii spoločnosti a s tým súvisiacemu hromadnému obmedzovaniu práv vlastníkov pozemkov, za účelom realizácie myšlienky postupnej kolektivizácie pôdy, ktorá sa významne premietla do vzniku nových užívacích vzťahov, zasahujúcich do pozemkového vlastníctva.

Literature:

ADAMOVIČ, K., Dějiny soukromého práva v střední Evropě. Stručný nástin. 1. vydanie, Praha: C. H. Beck, 2001, ISBN 80-7179-283-7.

BEŇA, J., Slovensko a Benešove dekréty. Bratislava: Belimex, 2002, ISBN 80-89083-22-6

FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A., Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. 3. vydanie, Šamorín: Heuréka, 1998, ISBN 80-967653-4-5.

HUBENÁK, L., Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1918 – 1945. Banská Bystrica: PrF UMB, 1998, ISBN 80-8055-165-0.

JÁGER, R., Dictatorship and discrimination, and its consequences in law during war time Slovak Republic. In: Právni a ekonomické problémy súčasnosti III. Sborník prací. Ostrava: Key publishing, 2007, ISBN 978-80-87071-46-5, s. 5 – 15.

JÁGER, R., Changes in business of Slovak Republic during the wartime. In: Zborník príspevkov z vedeckých a odborných seminárov : právne postavenie podnikateľov. Banská Bystrica: BIVŠ, 2011, ISBN 978-80-970422-1-9, s. 158 – 163.

- KADLECOVÁ, M. – MATES, P. – SCHELLE, K. – VESELÁ, R. – VLČEK, E., Československé dějiny státu a práva (1918 – 1945). 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1991, ISBN 80-210-0346-1.
- KIRSTOVÁ, K. – VOJČÍK, P., Základy súkromného práva. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, 1996, ISBN 80-7097-344-7.
- KOVÁČ, D. a kol., Kronika Slovenska 2. Slovensko v dvadsiatom storočí. Praha: Fortuna Print, 1999, ISBN 80-88980-08-9.
- LAZAR, J. a kol., Základy občianskeho hmotného práva. 1. zväzok. Preprac. vydanie, Bratislava: Iura Edition, 2004, ISBN 80-89047-89-0.
- SALÁK, P., The principle "Superficies solo credit" in Czech law. In: LISZEWSKI, G. - RADVAN, M. (ed.), Real Estate in Czech and Polish Law. Białystok : Wydział prawa Uniwersytetu w Białymstoku, Temida 2, 2008, Białostockie studia prawnicze - zeszyt 4, s. 59-64, ISBN 978-83-89620-43-9.
- SCHELLEOVÁ, I. – SCHELLE, K., Vývoj kodifikace občanského práva. Brno: Masarykova univerzita, 1993, ISBN 80-210-0546-7.
- SKALOŠ, M., Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945 – 1989. Banská Bystrica: PrF UMB, 2011, ISBN 978-80-557-0156-1
- ŠOŠKOVÁ, I.: Niekoľko poznámok k úprave manželskoprávných pomerov na území Slovenska pri vzniku 1. ČSR. In: SCHELLE, K., VOJÁČEK, L. (eds.): Stát a právo v letech 1848–1918 ve stredoevropském kontextu. Sborník příspěvků z mezinárodní konference, konané v Bratislavě 1.-2. června 2006. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2007, s. 248-257, ISBN 978-80-969332-9-7.
- ŠTEFANOVIČ, M., Prevody vlastníckeho práva k pozemkom. In: Právny obzor, 79, 1996, č. 4, s. 312 – 321.
- VLČEK, E. – MATES, P. – SCHELLE, K., Československé dejiny štátu a práva 1918 – 1960. Brno: Masarykova univerzita, 1988, ISBN neuvedené.

5. SUMMARY

The legislation of land ownership in Czechoslovakia until adoption of the Civil Code of 1950

The article provides a brief historical and legal development of land ownership in Czechoslovakia until the adoption of the Civil Code in 1950. In the historical development it occurs regularly in greater or smaller degree that it was restricted for private or public ends.

The Industrial Revolution in the 19th century brought the necessity of change in the possession and land ownership, which was considered as a corner stone of the production. In the Czech regions and Slovakia the revolutionary changes occurred in the 20th century, when the response to new European post-war organization and the establishment of independent Czechoslovak Republic brought about the demand of radical changes in land ownership.

However, since the second half of 20th century came radical changes in political and economical organization of society and associated land-owners restrictions, for the purpose of realization of the idea of gradual land collectivization, which was significantly reflected in the creation of new users relations intervening in the land ownership.

Contact-email

martin.skalos@umb.sk